

Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Güz 2025 / 2: 71-87.

Haçova'dan Çehrin'e Doğu Avrupa Yazınında Türk Tehdidi: Müneccim Mustaeddin Menkıbesi Örneği

Alihan BÜYÜKÇOLAK*

Öz: Moskova Devleti'nde batılılaşmaya yönelik ilk adımların atıldığı, Rus-Leh savaşını sonlandıran ve tarafları Türk Devleti'ne karşı müttefik hâle getiren Andrusovo Antlaşması (1667) sonrasında Türk tarihini, toplumunu ve siyasetini konu edinen çok sayıda eser Lehçeden Eski Rusçaya aktarılmıştır. Bu tercümelerde Leh ve Batı kültürünün tesiri altındaki Kiev Mohyla Akademisi rubbanları önemli bir rol üstlenmişlerdir. Bu çalışmayla, Eski Rusça yazında türkofobinin ilk numunelerini teşkil eden "Türk Sezarı'nın Sarayı ve Çargrad'daki Yaşantısı" ile "Müneccim Mustaeddin Menkıbesi" adlı eserlerin aynı kişi tarafından tercüme edildiği saptanmış olup; orijinal Lehçe metin ise İstanbul'da görev yapmış Leh diplomat Krzysztof Dzierżek'in bir batırası değil, dönemin Leh kamuoyunu yönlendirmek amacıyla Leh diplomatın kaleme aldığı propagandist bir kurgu olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk İmajı, Türk-Rus İlişkileri, Türk-Leh İlişkileri, Propaganda, Türkofobi
The Turkish Threat in Eastern European Literature from Keresztes to Chyhyryn: The case of the Story on Astrologer Mustaeddin

Abstract: Following the Andrusovo Treaty (1667), which marked the first steps toward Westernization in the Moscovite State, ended the Russo-Polish War, and made the two sides allies against the Turkish State, numerous works dealing with Turkish history, society, and politics were translated from Polish into Old Russian. In these translations, the clergy of the Kiev Mohyla Academy—deeply influenced by Polish and Western culture—played a significant role. This study has determined that "The Palace and Life of the Turkish Caesar in Tsargrad" and "The Story on the Astrologer Mustaeddin", which represent the earliest examples of Turkophobia in Old Russian literature, were translated circa 1670's by the same person. Moreover, the original Polish text is not considered to be the memoir of the Polish diplomat Krzysztof Dzierżek, who served in Istanbul, but rather a propagandistic fiction written by the diplomat himself with the aim of manipulating Polish public opinion of the time.

Keywords: Turkish image, Turkish-Russian Relations, Turkish-Polish Relations, Propaganda, Turkophobia

* Araştırma Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara (Türkiye). E-posta: alihan.boyükcolak@hacettepe.edu.tr / ORCID ID: 0000-0003-0641-5293.

Giriş

Bu çalışma, XVI. asrın ikinci yarısında İstanbul'da ikamet etmiş ve Moskova'da da bulunmuş bir Leh diplomatın, beyanına göre, şahit olduğu bir infaz vakası hakkında Haçova Meydan Muharebesi öncesinde Lehistan'da Türk karşıtı bir kamuoyu oluşturmak amacıyla kaleme aldığı kurgusal bir metni konu etmektedir. Çalışmanın amacı, yabancı dilli bilimsel literatürde menkıbe hakkındaki tetkiklerin Türkçe kaynak kullanılamamasından doğan metodolojik sorunlarını gidermek, Lehçe orijinal metnin Eski Rusçaya tercümesinin kim tarafından ve nasıl bir motivasyonla yapıldığını tespit etmektir. Çalışma aynı zamanda menkıbenin, en eski Eski Rusça tercümesini ve bu tercümeyi esas alarak yaptığımız Türkçe tercümesini de içermektedir.

1596 senesinde İstanbul'daki hatıralarını da içeren kaleme aldığı eserinde, Leh diplomatın infaz edilen kişi ve infaz sebebi hakkında söyledikleri, kâğıda geçirildikleri dönem itibariyle tarih araştırmacıları için orijinal bir kaynak niteliği kazanmaktadır. Bilhassa Doğu Avrupa'da Türk tehdidinin en canlı bir şekilde hissedildiği XVI. asrın son yıllarında kaleme alınmış olan bu metin, orijinal Lehçe neşirleri ve Eski Rusça tercümeleriyle 1914 Birinci Dünya Savaşı'na dek Slav soylu milletlere ve siyasi çevrelere bir Türk karşıtı ittifakı vazeden önemli bir propaganda eseri olagelmıştır.

Menkıbenin kaleme alınış tarihini bir dönemin içerisine oturtmak gerekirse eser, 1593-1606 Osmanlı-Habsburg Savaşı sırasında Lehçe kaleme alınmıştır. Bu savaşın başından itibaren Vatikan, Türklere karşı bir Avrupa ittifakı meydana getirmek teşebbüslerinde bulunmuştur fakat Reç Pospolitaya Kralı Sigismund III. Vaza (1587-1632), 1587'de tahta çıkarken en büyük rakiplerinden biri olan Habsburgların Büyük Dükü Maksimilian'ın imparatorluk ordularının başkumandanlığına getirilmesi sebebiyle Viyana ile olan münasebetlerini durdurmuştu. 1596 Haçova Meydan Muharebesi arifesinde Vatikan'ın girişimlerinin diğer Avrupa ülkelerinde karşılık bulduğunun görülmesi üzerine, Lehistan'ın diplomatik izolasyonuna son veren Leh Kralı, "Türk sorununun" tartışılması için olağanüstü bir seym yani meclis toplantısı yapılmasına karar vermiştir. Meclisin açılış konuşmasını Papa VIII. Kliment'in özel yetkili temsilcisi Benedikt Mandina yapmış, Müslüman Türklere karşı tüm Avrupalı devletlerin bir ittifak içerisinde hareket etmeleri gerektiğine dair bir vaaz okumuştur. Leh Kralının temsilcileri ise Türklere karşı savaşa girmenin vergi yüküne sebep olacağı ve Habsburgların yüksek atamalarında Lehistan'a karşı siyasi nezaketsizliklerine atıfta bulundukları karşı bir konuşma yapmışlardır. Bu konuşmaların ardından Leh kamuoyu ikiye bölünmüş fakat seymdeki senatörlerin çoğunluğu, Habsburg İmparatoru II. Rudolf'un temsilcileriyle müzakerelerin başlatılmasından yana rey beyan etmişlerdir.¹ Ardından müzakerelerin hızlandırılması için Türk karşıtı bir kamuoyu yaratmak amacıyla ciddi bir propaganda mesaisine

¹ Haçova Meydan Muharebesi öncesinde Doğu Avrupa'da uluslararası ilişkiler ve diplomatik teşebbüslerin detayı için bkz. Osmanskaya imperiya i stranı tsentralnoy, voctočnoy i yugo-vostočnoy Yevropı c XV-XVI vv. Glavniye tendentsii političeskih vzaimootnoşeniy. Otv. Red. Grekov İgor Borisoviç. Moskva: AN SSSR, 1984, s. 201-218.

girişilmiştir.² Bu çalışmaya konu olan eser de o dönemde neşredilmiş propaganda metinlerinden birini teşkil etmektedir.

Yazarının müstear isim kullandığı bu broşür, “*Litvan Büyük Knezliğinin ve Leh Krallığının Bağdaşık Halkının Temsilciler Meclisinin Dahliyle [yapılacak] ittifak*”³ adını taşımakta olup, Litvan Büyük Knezliği Şansölyesi Lev Sapega’ya (1557-1633) ithaf edilmiştir. Bu ithaf, önemli bir detayı teşkil etmektedir zira Lev Sapega, kendi döneminde Moskova Devleti ile dostane ilişkilerin kurulmasından yana olan bir devlet adamı idi. İlk Rus tarihçilerinden Solovyev, 1600 senesinde Moskova’yı ziyareti sırasında Lev Sapega’nın Çar’ın huzurunda *her iki devletin de Slav kökenli ve Hristiyan olmalarından ötürü, her ne kadar aralarında anlaşmazlıklar olsa da Müslümanlara karşı müttefik olmalarının icbar ettiğine* dair bir konuşma yaptığını ifade eder (Solovyev, 1879:701-704). Broşürün yazarı, Şansölye’nin takip ettiği bu siyaseti iyi bildiği ve kendisi de böyle bir siyaseti doğru karşıladığı için eserini ona ithaf etmiş olmalıdır.

Lehçe broşör esasında 39 sayfadan, Giriş, mahkemeler hakkında gözlemleri, Dervişler hakkında gözlemleri ve Müneccim Mustaeddin hikayesi olmak üzere 4 bölümden oluşmaktadır. Yazar amacını, kendi deyimiyle İstanbul’dayken Türk toplumunun din, hukuk ve ilim sahalarında yozlaşmaya başladıklarına şahit olduğunu dile getirmek şeklinde tanımlar (Malek 2019:11-12).

Yazar, Giriş kısmında, mahkemelerde Slav kökenli cariyeler yüzünden anlaşmazlığa düşen malikler ve kocalarını tüccarlarla aldatan Türk kadınları hakkındaki davalara rastladığını hikâye eder. Dervişler hakkındaki anlatısında ise para yani sadaka karşılığında adam darp etmekten cinayete dek her türlü meşum işler için dervişlerin kullanıldığı, arkalarındaki tarikatların nüfuzu sebebiyle yaptıklarının da cezasız kaldığı alaycı bir dille anlatılır (Malek 2019:16-21). Bunun ardından da broşürün en uzun ve çalışmamızın esas konusu olan Müneccim Mustaeddin Menkıbesi’ne geçilmektedir.

Metnin İçeriği

Astrolojiye düşkün bir kimse olarak anlatılan Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566), ölmezden evvel varislerine bir vasiyet bırakmış. Kendi memleketlerini zebun olmasını istemiyorlarsa Leh yurduna asla ve kat’a saldırmamalarını tembihlemiştir zira baktırdığı bir fala göre Leh kavmi, Moskof yani Rus kavmi ile ittifak kurarsa Türk devletini zebun edecek bir kuvvete maliktirler. II. Selim (1566-1574), babasının vasiyetine sadık kalmıştır fakat ondan sonra tahta çıkan III. Murat (1574-1595), dedesinin bıraktığı bu vasiyete yol açan yıldız falının sahilliğinden kuşkulandır. Onu kuşkuya sevk eden nesne ise dedesinin bir Slav gelini olan babaannesesi Hürrem’e olan aşırı düşkünlüğü olmuştur. Vezirleri ve paşaları ile kuşkularını paylaşmış, divan kararıyla Lehistan’a bir sefer hazırlığı başlatmıştır fakat bu esnada İran ile bir savaş patlak vermiştir. Savaşın uzadığı yıllarda III. Murat da dedesi gibi yıldız falına meyletmiş ve İran’dan gelmiş bir müneccim olan Mustaeddin’e fal baktırmıştır.

² Bu süreçte hazırlanan Türk karşıtı propaganda metinlerinin listesi için bkz. Eliza Malek. *Legenda ob astrologe Mustaeddine Kşıstofa Dzerjeka v drevnerusskom perevode i yeyo pozdeysıye obrabotki*. Warszawa, 2019. sy 245.

³ *Liga z zawađą Koła Poselskiego spólnego narodu K[rólestwa] P[olskiego] i W[ielkiego] Ks[ieństwa] Litewskiego*.

Müneccim, Vezir-i Azam Sokullu Mehmet Paşa'nın bir suikast neticesinde öldürüleceğini ve Türk ordusunun da bu cinayetin ardından Safevilere karşı büyük bir bozguna uğrayacağını söylemiş ve az zaman sonra dedikleri doğru çıkmıştır. Bozgunun sonrasından devletin bekasından endişe etmeye başlayan III. Murat, müneccimi bir kez daha davet eder ve fal baktırır. Müneccim Mustaeddin baktığı faldan sonra Sultan'a, isim vermeden Lehleri ve Rusları kastederek kuzeyde iki komşu halkın bulunduğunu, bu iki halk birleşmedikleri müddetçe Türk devletinin baki kalacağını söyler. Fakat bu esnada Lehistan'a karşı savaş hazırlıklarına başlanılmıştır. Bu sebeple müneccimin dediklerinden tedirgin olan Sultan, duyduğu bu kehanetin gerçekleşmemesi için vezirlerini ayak divanına çağırır ve bu Fars'ın katledilmesine karar verilir. Anlatıya göre kendisini öldürmeye geleceklerini de önceden gören müneccim, malikanesinde hazır olarak beklemekteydi ve elleri ayakları bağlanarak denize atılmazdan evvel söylediği son söz "*Denizdeki balıklar benim bedenimi yiyecekler, bağdaşık halk ise yakında tepenizde tahakküm kuracak*" olmuştur.

Menkıbenin Yazarı

Menkıbe'nin yazarının kim olduğu hakkındaki ilk çalışma 1970 senesinde Leh araştırmacı Eliza Malek tarafından yapılan ve sonrasında kitaplaştırılan uzun bir makaledir. Malek'in ikna edici tespitler sunduğu bu çalışmasına göre menkıbenin yazarı, Leh Kralı Sigismund Augustus tarafından 1570'te İstanbul'a Türkçeyi ve Türk siyasetini öğrenmek üzere gönderilen ve burada 6 sene kadar ikamet eden Kşıstof Cerjek olmalıdır. Cerjek, İstanbul'daki yaşamını, Saray tercümanlarından Leh asıllı bir devşirme olan İoaşim Straş'ın yani İbrahim Bey'in himayesinde geçirmiştir.⁴ Ardından 1576-1587 arasında 4 kez İstanbul'a gelen Leh elçilik heyetine başkanlık ettiği aktif bir diplomatlık kariyeri olmuştur. Eliza Malek'in bu tespitlerini takviye eder ve menkıbenin içerisindeki Rus muhibbi ifadeleri anlaşılabilir bir mahiyete sokan, önemli bir diğer tarihi delil ise Moskova Çarı Yavuz İvan'ın Lehistan Kralı'na yazdığı 1581 tarihli bir mektubudur. İvan yazdığı bu mektupta, Moskova'ya gelecek olan Leh elçilik heyetinin başkanının Kşıstof Cerjek olmasını istediğini hususi olarak belirtmektedir (Adrianova-Perets:231). Bu aynı zamanda, eserin niçin Rus muhibbi bir devlet adamı olan Lev Sapega'ya ithaf edildiğini de destekleyen bir bulgudur. Bir diğer önemli detay ise, metnin içerisinde Müneccim Mustaeddin'in İstanbul'daki bir rasathanede çalıştığı ve takribi 1580lere denk düşen katlinden sonra çalıştığı rasathanenin de Sultan'ın emriyle yıktırıldığı bilgisidir ki Takiyüddin'in meşhur rasathanesi de 1580lerin başlarında yıkılmıştır. Mustaeddin'in, Takiyüddin'in emrinde çalışan yardımcılarının birisini temsil ettiği ancak iddia olunabilir. Kşıstof Cerjek'in, kaleme aldığı bu kurgusal metinde Sokullu Mehmet Paşa'nın cinayetinin ve ardından Özdemiroğlu Osman Paşa'nın bozgununun kronolojik olarak tutarlılığı, Takiyüddin'in rasathanesinin de III. Murat'ın emriyle yıktırılması gibi tarihî olayların geçmesi bizi ayrı bir kaynak sorgusuna sevk etmiştir lakin Naima Tarihi'nde de Peçevi Tarihi'nde de böyle bir isimle karşılaşmadığı gibi, menkıbede anlatılanları destekleyecek türde bir veri de saptanamamıştır. Leh diplomat Kşıstof Cerjek'in hazırladığı bu propaganda metninin, Takiyüddin Rasathanesi'nin yıktırılmasını merkeze alan ziyadesiyle kuvvetli bir kurguya sahip olduğu kabul edilebilir.

⁴ Eliza Malek. Sy. 37-39.

Menkıbe Eski Rusça'ya Ne Zaman Tercüme Edildi?

Eski Rusya'da Türkiye, Türkler ve bilhassa da Çargrad, yani İstanbul ile alakalı metinler XV. asrın ikinci yarısı itibarıyla, Moskova Devleti'nin yükselişiyle artmaya başlamıştır. XVII. asrın son çeyreğine kadar Rusça yazında Türkler ve Türkiye hakkındaki eserler, menkıbe formatında tüccar ve ruhban seyahatnamelerinden ibaret kalmıştır. Rusça yazında ilk Rus-Türk askeri çatışmasını teşkil eden Çehrin Kuşatması'nın yapıldığı 1670li yıllardaki kadar Türkler hakkında o kadar yoğun bir telif ve tercüme hareketliliği görülmemektedir. *Menkıbe*'nin Eski Rusçaya tercüme edildiği yıllarda, Türkler hakkında o zamana dek Eski Rusçaya tercüme edilmiş en uzun metin olan *Türk Sezarı'nın Sarayı ve Çargrad'daki Yaşantısı* da yine bu menkıbe gibi Moskova Devleti'nin dış dünyaya dair en yakınındaki bilgi kaynağı olan Leh yazınından tercüme edilmiştir. Bilhassa Türk ve Tatar tehdidine karşı 1667'de Lehistan ve Moskova Devleti arasında akdedilen Andrusovo Ateşkes Antlaşması sonrasında yapılan bu tercüme, dönemin sosyal ve siyasi ortamı için de son derece isabetli bir teşebbüs örneğidir. Menkıbenin 1670li yıllarda yapıldığı tespit olunan 8 ayrı Eski Rusça tercümesi bulunmaktadır. 5'i Petersburg'da 1'i Moskova'da, 1'i Kiev'de, diğeri ise Arhangelsk'tedir. Bu elyazmaların ortak özelliği, Lehçe orijinaline sadık kalınmış olması ve muhtemelen Moskova'daki asıl nüshadan çoğaltılmış olmalarıdır.⁵

Matbu Neşirleri ve Savaş Yıllarında Propaganda Metnine Dönüştürülmesi

Türk-Rus Savaşları sırasında neşredilen matbu nüshalarında, metnin kısaldığı ve Lehlerden bahsedilen yerlerin Ruslaştırıldığı görülmektedir.⁶ Matbu neşirleri 5 grup halinde sınıflandırmak mümkündür. Birinci gruptaki ilk matbu neşir, 1789 senesinde Büyük Yekaterina devrinde, 1787-1792 Türk-Rus Savaşı sırasında St. Petersburg'da basılmış, 1798'de ikinci baskısını yapmıştır. İkinci gruptaki neşirler 1828-1830 Türk-Rus Savaşı sırasında yapılmıştır. 1789 baskısı örnek alınan 3. Baskı 1828'de Moskova'da yapılmıştır. 6. baskıya dek aynı metin, aynı matbaa tarafından neşredilmiştir. 7. Baskı aynı yıl fakat başka bir matbaa tarafından yapılmıştır. 1830 senesinde ise Petersburg'daki 8. baskı sert kapaklı, gravürlü bir kitap olarak çıkmıştır. Üçüncü gruptaki neşirler Kırım Harbi sırasında yapılmıştır. 1854'te Moskova'da üç ayrı baskı yaptığı ve "Moskovityanın" adlı edebiyat ve siyaset dergisinde menkıbeye yer verildiği tespit edilmiştir. Dördüncü gruptakiler 93 harbi yani 1877-1878 Türk-Rus Savaşı yıllarına tekabül etmektedir. 1877'de Moskova'da 3 ayrı baskı yaptığı görülmektedir. Aynı yıl Petersburg'da çıkan bir aylık tarih dergisi olan "Drevnyaya i staraya Rossiya" da menkıbeye yer verilmiştir. Aynı yıl, Arhangelsk Guberniyası Ceridesi adını taşıyan fakat Petersburg'da basılan bir yerel gazete de menkıbeyi okurlarına sunmuştur. Bu tarihten sonraki baskılar Moskova matbaalarında 1878, 1882, 1892 ve 1898'de dört baskı daha yapmıştır. Son matbu neşir ise 1914'te

⁵ Eski Rusça tercümelerin el yazmaları üzerine Eliza Malek'in incelemesi için bkz. Malek 2019, s. 52-56.

⁶ 1789-1914 yılları arasındaki 21 ayrı matbu neşirini tetkik eden Eliza Malek, metinde Lehlerden bahsedilen yerlerin tasfiyesi suretiyle eserin salt bir Rus propaganda metnine Kırım Harbi (1853-1856) sırasında dönüştüğünü belirtir. Büyük Yekaterine devrindeki ilk matbu metin için bkz. Malek 2019, s. 88-98; Kırım Harbi sırasındaki matbu neşirler için bkz. Malek 2019, s. 115-120.

İmparator II. Nikolay'ın Türkiye'ye savaş ilan etmesinin hemen ardından "Lukomorje" adlı bir derginin 32. sayısında yer almaktadır (Malek, 2019: 127-130).

Bulgular

Müneccim Mustaeddin Menkıbesi'nde yazarın kullandığı dil, aktardığı tarihi olaylar, bu olayların kronolojik tutarlılığı ve Eliza Malek'in yazarın kimliğini İstanbul'da görev yapmış bir Leh diplomat olarak tespit eden çalışması bizi, Türk kaynaklarında Takiyüddin'in rasathanesi ve onunla iltisaklı eşhas hakkındaki verileri taramaya sevk etmiştir. XVI. asır tarihinin temel başvuru kaynaklarından Peçevi Tarihi⁷ ve Naima Tarihi'nde⁸ menkıbenin ana kahramanı Münecim Mustaeddin ve onun infazıyla alakalı bir veriye tesadüf edilememiştir. Bu durumda söz konusu menkıbeyi, ziyadesiyle kuvvetli tarihsel kurguya sahip bir propaganda metni olarak kabul etmek gereklidir.

Menkıbe, Türk ve Tatar tehdidi karşısında Lehistan ve Moskova Devleti arasında akdedilen Andrusovo Ateşkes Antlaşması'nı (1667) müteakip ve ilk Türk-Rus Savaşı'na sebep olan I. Çehrin Kuşatması (1676) arifesinde Moskova Devleti Sefaret Emriye Odası'na Türkler hakkında Lehçe'den yoğun bir çeviri mesaisinin yaşandığı dönemde, Leh yüksek ruhbanlarından Simon Starovolskiy'nin *Türk Sezarı'nın Sarayı ve Çargrad'daki Yaşantısı* adlı eseriyle yakın tarihlerde ve muhtemelen aynı kişi tarafından Eski Rusçaya tercüme edilmiş olmalıdır zira menkıbenin Eski Rusça tercümesindeki bilhassa hareket fiillerinde görülen Lehçe unsurlara (yakınlaşıyor anlamında *približajetsya* yerine *nadhodit*; kıyıya anlamında *na beregu* yerine *k brzegu*), *Türk Sezarı'nın Sarayı ve Çargrad'daki Yaşantısı*'ni tercüme ederken de tesadüf ettik. Bugünün Beyaz Rusya'sı ve Rusya Federasyonu'nun Beyaz Rusya mücavirindeki toprakları XVII. asra dek uzun bir süre boyunca Leh-Litvan idaresi altında kalmış olmaları hasebiyle kullanılan günlük dilde Leh soylu kelime dağarcığı bugün dahi takip edilebilmektedir. Bu Leh tesiri XVII. asırda şüphesiz daha kuvvetli idi. Dolayısıyla Eski Rusça bu tercümede tespit olunan bu Lehçe unsurları, gündelik dilinde böyle bir tesire maruz kalmış bir kimse verebilirdi. *Türk Sezarı'nın Sarayı ve Çargrad'daki Yaşantısı* adlı eserin tercümesine hazırladığımız giriş kısmında, Türkler hakkındaki Eski Rusçaya Lehçeden yapılan tercümeler bahsinde bu meseleyi daha detaylı işledik. Çehrin Kuşatması öncesinde *Türk Sezarı'nın Sarayı ve Çargrad'daki Yaşantısı*'ni Eski Rusçaya tercüme eden kişiyle Münecim Mustaeddin Menkıbesi'ni tercüme eden kişi aynı ve Simon Polotskiy'nin Kiev Mohıla Akademisi'ndeki talebelerinden Batı Rusya doğumlu Rahip Feofan olmalıdır. Eliza Malek ise Münecim Mustaeddin Menkıbesi hakkındaki monografisinden önce, aynı konu üzerine yayınladığı bir makalesinde Eski Rusçaya tercümenin Sefaret Emriye Odası çalışanlarından bir dyak yahut dyak yamağı tarafından yapıldığını ileri sürer. İddiasına dayanak olarak ise Çehrin Kuşatması öncesinde Lehçeden Eski Rusçaya Türkler hakkında çok sayıda devlet evrakının ve edebiyat eserlerinin tercüme edildiğine atıf yapar (Malek, 1970:250).⁹ Moskova Devleti'nin hizmetinde çalışan tercümanların

⁷ Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi. Ankara: Panama, 2025.

⁸ Naimâ, Günümüz Türkçesiyle Naimâ Tarihi 1. Günümüz Türkçesine aktaran, Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Yeditepe, 2025.

⁹ Malek Eliza. "Povest ob Astrologe Mustaeddine neizuçennıy pamyatnik perevodnoy literaturı XVII v (iz istorii polsko-russkih literaturnih svyazey)" TODRL Tom XXV. Moskva-Leningrad, 1970 s. 250.

uzun bir listesini ve bu kişilerin kısa biyografilerini de içeren, XVI-XVIII. asırlar arasında Rusya'da tercüme faaliyetlerini konu edinen kolektif bir monografi¹⁰, XVII. asırda Lehçeden tercüme yapan Sefaret Emriye Odası memurları arasında Batı Rusya doğumlu yani, konuştuğu ve yazdığı Rusçada Lehçe unsurlara yer verebilecek bir simanın bulunmadığını göstermektedir. Yaptığımız bu sağlama ve tesadüf ettiğimiz dil hususiyetleri Eski Rusça çevirinin Rahip Feofan tarafından yapıldığı kanaatimizi kuvvetlendirmektedir. Kiev Mohıla Akademisi mezunu bir ruhban olan Rahip Feofan ve hocası, çarzadelerin eğitiminden sorumlu devlet müşaviri Simon Polotskiy, ilk Türk-Rus çatışmasını teşkil eden Çehrin Kuşatması arifesinde, Rus yazınında Türk karşıtlığı propagandasının ilk ve temel metinlerinin yazarları, tercümanları olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Türk Sezarı'nın Sarayı ve Çargrad'daki Yaşantısı adlı eser, Türk devlet teşkilatını ve toplum yapısını Moskova Devleti'ne bir ideal olarak sunup Türkleri yenmek için Türk siyasi ve askeri teşkilatlarının örnek alınması gerektiğini vaaz ederken, Müneccim Mustaeddin Menkıbesi ise Türkleri yenmek için Lehistan-Moskova ittifakıyla bir yöntem önerisi getirmektedir ki bu öneri, menkıbenin başına yerleştirilen epigraf ile de bariz bir şekilde dile getirilmiştir. Zikrolunan bu iki eser birlikte değerlendirildiğinde, menkıbeyi Eski Rusçaya tercüme eden zatın niçin Lehçe orijinal metindeki menkıbenin önünde yer alan Türk toplumundaki yozlaşmayı işleyen hikayeleri tercüme etmediği de anlaşılır kılınmaktadır.

Menkıbe, Takiyüddin'in başında bulunduğu rasathanenin XVI. asrın son çeyreğinde yıktırılması hadisesini, tarihî açıdan kuvvetli bir kurguyla işlemesi itibarıyla bir edebiyat eseri olarak ilgiye maliktir fakat yaptığımız kaynak sorgusu, eserin yazılış ve sonrasında da kullanım amaçları üzerine yaptığımız değerlendirme, anlatılan hikayenin bir tarihî kaynak olarak kullanılamayacağını ve sebeple de bir menkıbe olarak sınıflandırılması gerektiğini ortaya koymaktadır lakin bu bilimsel çıkarım, 1914'e dek Rusya'da 21 baskı görmüş olması hasebiyle menkıbenin Türklere ve Türk Devleti'ne karşı Türk-Rus savaşları sırasında sık sık müracaat edilen tarihî bir propaganda unsuru olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Müneccim Mustaeddin Menkıbesi'nin Eski Rusça Tercümesi¹¹

Всегда предкове наши собраниемъ ходили на волка,

егоже такъ удобно ловили.

Сим же образомъ вкупе идите христиане на турка,

аще жити в мире вы хотите.

Лета господня 1596-го.

¹⁰ Perevodçiki i perevodı v Rossii kontsa XVI – načala XVIII stoletiya. Otv. Red. Belyakov A.V. Guskov A.G. Liseytsev D.V. Şamin C.M. Moskva: İnstitut rossiyskoy istorii RAN, 2019

¹¹ Marianna Davidovna Kagan-Tarkovskaya'nın Rus arşivlerindeki el yazma nüshaları kıyaslayarak en eski ve esas nüsha olduğu kanaatini dile getirdiği Rusya Milli Kütüphanesi'nde bulunan Ruhban Akademisi Evrakı Külliyyatı içerisinde yer alan nüshadır. Yaptığımız Türkçe tercümede de bu nüshayı esas aldık. Kullanılan neşrin künyesi: Marianna Davidovna Kagan-Tarkovskaya. "Povest ob Astrologe Mustaeddine" Biblioteka literaturı Drevney Rusi Tom 15 XVII vek. Pod red. D. S. Lihaçöv i dr. Sankt-Peterburg: Nauka, 2006 s. 151-157.

Всякъ ведати имать сие, и истинна есть повесть моя, зане лутче веъмь и совершеннее, неже соравненники мои, яко турки по вся времена владения своего победительми выну суще над всеми, ей, народы бывают, но никоегоже к себе множае народа не почитаютъ, ниже на каковъ озыраются, ниже коего зеленее боятся, яко московского и польского народу. Аще ли кто ведати желаетъ, откуда ми сие вестно есть, тогда вкратце сие объявлю.

Сулиман, салтанъ турецкой, прадедъ нынешнему Махмету-салтану, человекъ мудръ, праведен, воздержателенъ, милостив зело, не точию турецкие, но и христианские убогие дома милостынями удовольствуяй, и искусень сущъ и в художестве небесных течений, и из нихже усматривая узналъ, яко государство и монархия Турская ни от коего народу, токмо от польского изгублено будет, откуда ему сие приходило, что польской народ некогда с московским полунощным народом случится имать. Того ради никогда на Польшу не наступалъ, хотя и иным турком и пашом удобнейшее время к разорению и скорейшему обладанию показалось, будучи так блиско, понеже городовъ и крепостей не имеетъ и приступление абие готовое турком и татаромъ само по себе является. И то разсуждая, иных народовъ, яко уже прежде рекох, вмале почитал, брань с ними творя и оных попирая. Народ же польской и московской всегда между инными народы чтить, почитал, любить, страшился ихъ, перемирья с ними постоянно содерживал. И сверхъ сего, егда выехалъ в венгерскую землю, где потом Сыгере-град взять, тогда духовную написав, отдал ю одному славному своему везиру Смахмет-паше, единому от князей словенскихъ наследнику, идеже сие написано бысть: «Веъмь, яко из тоя войны не возвращуся, обаче в Бозе имамъ надежду и в пророке Махмете, что тамо всуе не поеду. Тем же и сынъ мой Селимъ, иже по мне владети учнетъ, и наследники его ведати о семъ имеют, что Богъ, сие небо и звезды его изъявляютъ, яко никоторой народ никогда вредити не можетъ сему государству, кроме самого народу польского. Темже повелеваю и увещаваю, дабы есте никогда на польской народ не наступали и сабли свои не подымали. Вельми паче о семъ радение чините, какъ бы ихъ к тому привести, чтобы со иными корольми и князьми христианскими не соединились, ибо истинно есть, докуль вы тому перемирье нерушимо и веру крепко содержати учнете, то и они вамъ оное содержать. Но какъ скоро вы есте на них несправедно и насильством силою своею восхотели наступити, а они бы соединились со Веденским королем (такъ убо цесаря христианского называют турки) или с царемъ Московским, тогда истинну глаголю, что абие уже надходит падение государства Турского, то есть Отоманского. Заклинаю тогда сына своего и везыровъ его, и всехъ наследников Отоманских, дабы никогда с саблями своими против народу польского возноситься не дерзали, аще восхотятъ, чтобы то государство нерушимо долго пребывало».

Сей тогда есть разумъ духовного писма салтанъ-Сулеймана, салтана Турского, которое и по се время соблюдаютъ в казне константинопольской, еже салтанъ Селимъ, сын Сулейманов, даже до смерти своя постоянно хранил, содержа нерушимо перемирье с народомъ польскимъ. Последи же салтанъ Муратъ учал сомневатися о томъ духовном писме, сказывая, яко сие Сулейман, дедъ его, учинил жены своя ради (яже бе от рода российскаго дщерь священника

из Рогатына). И какъ скоро седе на государство, помыслилъ воздвигнути войну на христианъ, и иные все везыри и паши советовали ему, чтобы прежде на Польшу войну началъ. И сказали оному вси, имянно чауши, которые часто в Польше бывали, что все государство Польское въ единъ годъ овладеет, только забавить Каменецъ и Львовъ, а по сем и обо всемъ христианствъ покусится и овладети можетъ.

Махметъ-паша понеже в то время еще живъ былъ, которому Сулейман-салтан отдаа духовную свою к сохранению, имея первой чинъ, или везырство, у деда, и у сына, и у него, — тогда велель из казны оное духовное писмо принести, деда его, салтана Сулеймана, и прочетши оное, пространными словы салтану сие к разсуждению приводил, дабы, мимо пущая Польшу, шел со всею силою в венгерскую и немецкие земли. Но между симъ Господь Богъ устроил иную жертву: возбудил персидского шаха и некоторых аравитцких князей, на которых оную силу, против христианъ изготовленную, на арапы и персиды обратити принужден. В то же время, будучи он в частых болезнях и не могучи сам на войну ехать, возлюбил отчасти астрологию и призва себе от Египта из Александрии, из Дамаска, и из иных государств наученых звездословцевъ, иже его учаху художества того, чтуще ему о том частократно.

Услышав же о сем единъ астролог, Мустаеддинъ прозвищемъ нарицаемый, человекъ зело ученъ и искусенъ в том художестве, поехал с купцы перскими в Костянтинополь и наняв себе избу в Скутаре-граде, иже древле нареченъ быше Калкидонъ, положениемъ сопротив Костянтинополя над самымъ морем, идеже поживе неколико недель. О нем же егда салтанъ турецкой Муратъ ведомость воспрять, повеле его призвати к себе и вопроси его, аще лутше научен есть в художестве? «Болии азъ есмь мастеръ, нежели твои астрологи, однако же еже умею, покажу, и они потому же, что умеютъ, да покажут. Ты же, аки премудрый государь, удобно что бело и что черно разсудити можешь».

Вопроша же его салтанъ Муратъ: «Мустаеддынъ, можешь ли ми впредь будущая сказать, или ни?» Отвещал: «Аще ли то Богъ дал лекарю, яко художеством своим познавает по лицу человека смертнаго, вельми множае дал Богъ темъ, иже о небесных спрашивают ся вещей и во оных ся обучивают. Господь Богъ да сотворяетъ салтану, государю моему, изо всякого дня тысящу дней во долгое житие, Божию помощию мощно ми есть и симъ учениемъ небесным сказать будущая, точию бы когда бых имелъ какое место и особой вертоград на высоком месте со орудий звездочетными». Велель ему салтанъ дать вся, яже к тому потребна суть. Придав ему и казначея с колико десять тысящами червонных золотых. Он же, переехавъ чрез море на ту сторону, усмотрель себе изрядное место и вертоград за Галатою, от которого места не токмо Костянтинополь и корабли к пристанищу приходяще, но и карабли, и катарги, и пушечной наряд далече на море сквозь Костянтинополь видети мogle. Якоже тот вертоград пред леты красенъ был, належащъ единому италиянину из Венеции (некоему утаенному, иже из Венеции ушел бе и обусорманился), но по смерти его обрушились были каменные стены, тогда тамо послано несколько сот людей адямальгланъ, (ихже имут за десятину от христиан бедных и плачевных), которые, оное место оградивше каменною

стеною, изрядныхъ древесъ насадиша и различныхъ травъ насяша, также и кладезь устрояху зело прекрасный. В посреди же того вертограда повеле астрологъ тот каменный столпъ поставить вышиною яко на две копии. А половина того столпа сделана была из дерева зело стройно вверху каменного тако, что кругом обращался движениемъ единого токмо самага онаго Мустаеддына-астролога, которой днем и нощию смотрел на небо чроз трубу медную, яже сделана была чрез деревяной столпъ и прозорь имела от низу к верху. Велель такожде себе зело великихъ медныхъ круглыхъ колесъ въ 12 сажень сделать, ихже по сем сице спаяно, что вместо складались на образ глобуса, на коихъ разные арапского и персидского писемъ слова и небесные знаки были.

Понеже тогда от салтанова двора и из полатъ его видимъ был столпъ тот новоустроенной, вшел салтан по обычаю в лодку с своими комнатными и переехал через море, всяде на конь и, приехав в вертоград, обрете астролога, смотрящего на небо и пиуща никакие черты. Вопросы его по сем: «Скажи ми, не видел ли еси какие именитые мимошедшие притчи?» Он же рече к нему: «Господь Богъ тебе ото всякого дня единого тысящу дней салтану, государю моему, да сотворит! Нестъ ничтоже зла тебе, все доброе и благополучное видех». Рече паки салтанъ: «Но что же виделъ еси? Повеждь ми, да увемъ учение твое и искусство». Он же ему: «Буди долговеченъ, салтан, государь мой великой и знатной! Первоначальнейший невольникъ твой лютою смертию згинет». Вопросы его салтанъ: «Аще в Константинополи, или во Египте, или во ином коемъ государствѣ?» Отвеща, яко «иже под бокомъ твоимъ пребываетъ, и тот, сядяще на суде, зле погибнет». Ждал же того дни салтанъ, размышляя в себе: «Которой везиръ умрет и естли то збудется, что астрологъ говорил?» И между симъ абие учинена ведомость, что ныне един де ли или казакъ бедной убил Махмет-пашу, первоначальнейшаго везыря. Велель его салтан к себе привести и спросити, почто онъ везыря убил? Он же отвеща: «Для того убих его, что мою убогую заслугу, у меня взявъ, иному отдалъ. И азъ сотворився безумнымъ и долго его стерегъ, да же усмотрив время, ножемъ моимъ, в бумагу обернув вместо челобитной, убивъ его закололъ и обиду мою с великою радостію отомстилъ есми». Повеле же салтанъ того измышленного безумного коньми волочить по Царьграду, да же умре, посем на крюке повесити.

Дивлялся потом и часто помышлял салтанъ о сем астрологе и о умении его. Прилучися паки, что ехаль морем из единого доброзрячного вертограда, по которой есть к Черьному морю во Азии, повеле судно припустити к берегу, ко овому астрологу и вертограду, идеже пребывает. Приехав же тамо, повеле призвати его к себе. Он же изшел, но лицомъ смущеннымъ. Рече к нему салтанъ: «Узнах уже правду твою со жалениемъ моимъ. Повеждь ныне, аще ли еси виделъ нечто опасное?» Он же отвеща: «Здрав буди вовеки, салтаново величество, все добро в твоей мочи и не есть ничтоже злобное». Салтан же видя его, яко истинно дражащего, рече со гневомъ: «Буде доброе или горчайшее, скажи ми, Мустаеддынъ!» — «Аще, салтан, государь мой, сотворишь перемирье между гневомъ своимъ и душею моею, и азъ, рабъ, должен буду сказать, еже видехъ». Рече же салтанъ к нему: «Душею предковъ моихъ и отца моего кленуся, что тебе ничтоже учинитися имать, повеждь ми безопасно». Астрологъ же к нему глагола: «Множество людей твоихъ мусульмянскихъ, имянно же великия войска твои,

от неприятелей твоихъ погибнуть». И по сем салтанъ печален отиде. И не прошло двадесяти дней, когда Османъ-пашу персиды побили под Тивириемъ, градом столнимъ персидские земли, яко в то время 80 000 турковъ погибло, а Османъ-паша, со остальными людьми уходя, от печали и болезни умре. По сем же салтанъ зело заскорбе, и смутися сердце его против астролога, и чрез многое время у него не бываше.

Потом же помысли еще единожды астролога того посетити, но не заста его. И тогда вопрошаше вертоградаря и адямагдаланъ, камо отиде. Они же сказали, яко негде поиде прохладатися по винограду. Повеле его искати, и не обретоша его. Во утрии же обретше его дверники, к салтану приведоша зело страхом исполненного. Узрев же его, салтанъ пригласи его умилными словесы к себе, глаголя к нему: «Не бойся, под клятвою, юже сотворих ти, ничтоже зло учинится тебе. Повеждь ми точию, что видел еси?» Отвеща ему астрологъ с клятвою, яко «ничтоже вредително видехъ». Тогда рече к нему салтан: «Прошу тя, присмотрися прилежно течению небесному, да увеси, долго ли сие государство состоятися может и от какова разорено и погублено имать быти народа?» Он же, поклонився ему, рече: «Сотворю, салтанъ-государь, яко повелель ми еси», — и отиде. Не истерпев же салтанъ, но во третий день в вертоград паки приеде, прилежно вопрошая у астролога своего о будущем, но онъ долгое время возбранися сказати, даже упрошениемъ и обещанием обнадеженъ сущъ. Рече по сем сие: «Буди здравъ, салтанъ, государь мой, Господь Богъ да розмножит и сотворит от всякого дня тысящу дней! Ты же в мире поживеши, покаместъ самъ похощеши, и победу получиши над всеми неприятельми твоими, и никакой народ тебе и государству твоему страшень не будетъ, и никто победы над тобою не одержитъ, доколе в миръ сохранишь и перемирье содержишь съ единым народом в соседстве оттуду, от полунощи, идеже восходитъ колесница небесная. Сей народ от предковъ своихъ храбръ и славень есть, но ныне зело ленив к войне и несогласень. Однако же народ тот добре счасливъ, сего ради не задерися с ними, аще похощеши в покое сохранить государство свое, убо какъ скоро те приобщились бы к людем и к народу себе ближнему, от полунощи к востоку живущему, тогда безо всяких трудов сие государство овладети возмогутъ».

Поехаль по сем салтанъ прочь от него и, призвав к себе пашей своих, также и первоначальнейшаго духовнаго своего со иными наученными, извещая имъ вся сия будущая и мимошедшая вещи и вопрошая ихъ, что они ведают и разумеют о семъ государстве, какъ долго имать пребывать. Повесть же творили они и толковали Алкоранъ пророка своего Махмета, показывая, яко до тысящи летъ токмо тому государству пребыти, и тако кончину и последнее падение в году 1591-м быти разумели тому государству, в то время, егда салтанъ турецкой посылал войско свое зъ беглербегом грекомъ до Снятина, о чем, даст Богъ, пространнее и во иных вещех в латинском писме воспомяненно будет. Астрологовую речь совершаю и глаголю, яко те люди, в бусурманской ереси Махметовой наученные, салтану то показали, что тая наука, кую персид тотъ умеет, бесовская есть: «И аще ты, салтан, человека того не изгубишь, тогда сия вся, яже ти рекль есть, делом збытися могутъ. Но аще ли умрет, тогда и действия

его изреченныя уставитися должны, и государству сему ничтоже вящше вредитися может».

Тогда салтанъ, абие призвавъ старешаго от дверников, повеле ему итти со неколикими, дабы Мустаеддына-астролога взяли и, связавъ, в море его вкинули. Иже как скоро в вертоград внидоша, абие стрете ихъ веселым лицом, рекъ: «Здравствуйте, господа, так тыр улла, то есть, суд Божий или предпостановление никогоже мимо идти. Рыбы морские днесъ ми гробом будут, народ же полуношныи вскоре вами владствовать учнет». Взяли его по сем и в море междо Галатою и Константинополем вкинули и тако утопили. Такову кончину восприят сей славный астрологъ. Его же вертоград, и столпъ, и вся орудия повель абие салтанъ разорити и сокрушити, которой по се время пусть стоять.

Müneccim Mustaeddin Menkıbesi'nin Türkçe Tercümesi

Atalarımız bizim daima cem olup yürürlerdi üzerine kurdun,

Onu ancak öyle tutarlardı.

O usulle ey Hristiyanlar, bir olup da yürüyün üzerine Türk'ün,

Eğer ki istiyorsanız huzurlu bir yaşıntıyı.

Miladi 1596 senesi.

Herkes şunu bilsin ki anlatacaklarım benim, hakikattir. En kamilen benim yaşıtlarım olmak üzere herkesin malumudur ki Türkler, tüm dirlikleri boyunca herkesi galebe çalmışlardır, kendilerini metbu kıldıkları pek çok kavimlerin tek birini dahi saymazlarken Moskof ve Leh kavmi kadar onları tedirgin eden ve pek ürküten başka bir kavim olmamıştır. Eğer ki bu bize nereden malum olmuştur diye merak eden var ise o zaman kısaca bunu şöyle izah edeceğim:

Bugünkü Mehmed Sultan'ın ata dedesi olan Türk Sultan'ı Süleyman âlim, âdil, mutedil, pek hayırhah, sadece Türk değil Hristiyan darülacezelerine de sadakalar bağışlayan, ince zekalı ve gök hareketleri sanatında da ilim sahibi biri idi. Ve o gök hareketlerine bakarak, Türk devleti ve monarşisinin başka hiçbir kavim değil sadece Leh kavminin elinden mahvolacağını ve bunun başlarına Leh kavminin vakti geldiğinde Moskof kavmi ile bağdaşıklık kurduktan sonra geleceğini öğrendi. Her ne kadar diğer Türklere ve paşalara çok yakın olmaları hasebiyle [Lehistan'ı] yıkmak ve hızlıca elde etmek mümkün sanılsa da o bildiğinden mütevellit o [Süleyman I.] hiçbir zaman Lehistan'a saldırmadı. Öyle ki Türkler ve Tatarlar istedikleri bir zamanda yapabilecek imkanları olmasına rağmen [hudutta] şehirleri ve kaleleri yoktur. Evvelden denildiği gibi sair kavimleri tahkir edip, pek saymayıp, onları azarlayıp ve hor görürken Leh ve Moskof kavmini diğer kavimlere kıyasla [daha] sayar, hürmet eder, muhabbet duyar, onlardan korkardı. Onlarla daima ateşkes halindeydi. Bunların da ötesinde, vakti zamanında Macar topraklarına yürümüş ve sonrasında Zigetvar'ı almıştı, işte o zaman veraset mektubunu yazmış ve Slav Knezlerinin yegane varisi olan meşhur Veziri Mehmet Paşa'ya teslim etmişti ki, o şunları yazmıştı: “Ben, görünen o ki bu savaştan [sağ] dönemeyeceğim zira Muhammet Peygamber'e imanım gibi öleceğimi biliyorum. Niyazım [savaşta ölüşümün] boş yere olmamasıdır. Benden sonra hükümdar olacak olan oğlum Selim ve onun varisleri şunu bilsinler ki Yaradan, şu gök ve yıldızlarıyla olacakların alametini verir. Onlara göre öyle ki Leh kavmi hariç bu devlete hiçbir kavim bir zarar getiremeyecektir. Ol sebepten ileri emrim ve

tembihim şudur ki Leh kavmine hiçbir vakit saldırlmaya, kılıçlarınız kınlarından çekilmeye. Onların diğer Hristiyan krallar ve knezlerle birleşmelerine imkan vermemek için çokça uğraş veresiniz zira hakikat olan şudur ki siz onlarla ateşkesi bozmaz ve imanınızı sağlam tutarsanız bu ikisi de sizi ayakta tutar. Fakat siz haksız yere ve zor yoluyla onlara saldırmaya niyetlenirseniz onlar hemen Veden Kralı (Türkler herhangi bir Hristiyan sezarını bu adla tesmiye ederler) yahut Moskof Çarı ile birleşirler. İşte o zaman hakikati söylemek gerekirse Türk Devleti'nin yani Osmanlıların çöküşü onların elinden gelecektir. Eğer ki bu devletin yıkılmaz ve uzun müddet bâki kalmasını istiyorsanız öyleyse oğluma, onun vezirlerine ve tüm Osmanlı varislerine vasiyetimdir: kılıçlarınızı hiçbir vakit Leh kavmine karşı kınlarından çekmeyesiniz.” Leh halkıyla ateşkesi hiç bozmayan Süleyman'ın oğlu Sultan Selim, bu mektubu ömrünün sonuna dek daima saklamıştır ki bugün de Türk Sultanı Sultan Süleyman'ın vakti zamanında akılla yazdığı bu veraset mektubu Konstantinopolis Hazinesi'nde mahfuzdur. Sonrasında Sultan Murat, dedesi olan Süleyman'ın bu veraset mektubunu karısı uğruna (zira o nesebi itibarıyla Rogatın'dan bir rahibin kızı olan bir Rusyalı idi) öyle yazmış olduğunu söyleyerek, yazılanların hakikat olup olmadığından şüphelenmişti ve devletin başına geçer geçmez, Hristiyanlara karşı bir savaş başlatmayı fikir etmişti. Diğer tüm vezirleri ve paşaları, evvela Lehistan'a savaş açmasını tavsiye ettiler. Lehistan'da çokça bulunmuş olan çavuşları dil birliği edip, tüm Leh devletinin bir sene içerisinde ele geçirilebileceğini, bir tek Kamançe ile Lviv'in biraz zorlayabileceğini lakin netice itibarıyla tüm Hristiyanlara saldırıp, onları ele geçirmenin mümkün olduğunu söylediler.

Sultan Süleyman'ın muhafaza etmesi için veraset mektubunu teslim ettiği Mehmet Paşa, o zamanlar hâlâ sağ idi. Hem dedesinin hem de oğlunun devrinde vezirlikte en birinci makamın sahibi olarak, [Murat'ın savaş niyetini öğrenince] dedesi Sultan Süleyman'ın veraset mektubunun hazineden çıkartılıp getirilmesini emretti, uzun uzun bütün sözlerini okudu ve sonra da kanaatini dile getirdi: Lehistan'ı es geçip, bütün kuvvetlerimizle Macar ve Alman topraklarına gidelim. Fakat onların bu hesaplarının ortasına Yüce Yaradan, başka bir kurban indirdi: Fars Şahı'nı ve bazı Arap Knezlerini uyandırdı ve [Türklerin] Hristiyanlara karşı hazırladıkları kuvvetlerini Araplara ve Farslara karşı kullanmaya mecbur kıldı. O zamanlar o [Murat], sık sık hastalandığı için, savaşa bizzat gidecek güce kudrete sahip değildi. Astrolojiye biraz merak saldı ve Mısır'dan, İskenderiyye'den, Dimaşk'tan ve sair memleketlerden ilim sahibi müneccimler getirtti ki onlar icra ettikleri sanatlarıyla, olacakları sık sık kendilerine kısaca okusunlar. Mustaeddin lakabıyla bilinen bir astroloğun, pek âlim ve bu sanatta pek marifetli olduğunu, Konstantinopolis'e Fars tüccarlarıyla geldiğini, kadim zamanlarda Kalkedonya diye bilinen ve Konstantinopolis'in tam karşısında denizin kıyısında yer alan Üsküdar şehrinde kendine bir oda tuttuğunu, birkaç haftadır orada yaşadığını işitmiş. Bu zat hakkında Türk Sultanı Murat havadis alınca, yanına getirilmesini emretmiş ve bu sanatta vakıf olduğu ilim herkesinkinden daha mı evladır diye sual etmek istemiş.

“Ben de senin astrologların gibi az çok bir ustayım lakin ben öğrendiğimi göstermesini biliyorum, onlar da eğer öğrenebiliyorlarsa gösterirler. Sen ki âlim bir hükümdarsın, neyin ak neyin kara olduğunun muhakemesini var kendin gör.”

Sultan Murat sordu: “*Mustaeddin, sen bana olacakları olmadan söyleyebilir misin, söyleyemez misin?*”

O da cevap verdi: “*Yüce Yaradan, ölecek adamın yüzüne bakınca olacak olanı görme sanatını tabibe bahşetmiştir. Bunun çok daha fazlasını Yüce Yaradan, göklerdeki nesnelere koymuştur ki onlara bakmanın da bir ilmi vardır. Yüce Yaradan, hükümdarım sultanımın bir gününü bin edip uzun bir ömür versin. Yaradan'ın yardımıyla bu gök ilmiyle istikbalden konuşmak bana mümkündür lakin bunun için bana yıldızlara bakacağım aletlerin olduğu, yüksek bir yerde bulunan özel bir rasathane ve mesken lazımdır.*”

Sultan bunun için lazım gelen her bir şeyin bu zata verilmesini emretti. Hazinedarına da bu zata birkaç on bin altın sikke verdirdi. O da denizin beri tarafına geçip, temaşa edilecek bir mesken ve Galata'nın arkasında rasathanesine bir yer bakındı ki bu yerden, sadece Konstantinopolis ve onun Haliç'ine yanaşan tekneler değil; gemiler, kadirgalar ve Tophane, Konstantinopolis'in üzerinden denizin uzak yerlerini dahi görmek mümkündü. Bu rasathane, dışarıdan göze güzel görünürdü, Venedik'ten gelen bir İtalyan'a aitti(Venedik'ten ayrıldıktan sonra İslam'a irtida ettiği için ismi bilinmez) fakat vefatından sonra taş duvarları yıkılmıştı ve işte o zamanlar oraya birkaç yüz kadar hadım oğlan¹² (Bunların onda birini fakir ve zavallı Hristiyanlar teşkil eder) gönderilmişti. Sonrasında burayı tekrar taş duvarla ördüler, işçilikli kerestelerle donattılar ve etrafına çeşit çeşit bitkiler ektiler ve göze pek güzel görünen bir çeşme yaptılar. Bu rasathanenin orta yerine bu astrolog, iki mızrak uzunluğunda taş bir kule yapılmasını emretti. Bu kulenin alt yarısı sağlam ahşaptan üst yarısı ise taştan yapıldı. Genişliği ise bu Astrolog Mustaeddin'in tek başına etrafında dönebileceği kadardı ki bu orada gece ve gündüz, bakır bir boru ile göğü izleyip durdu. Altı dar, üstü geniş olan [bu boru] ahşap bir sütunun üzerine yerleştirilmişti. Sonrasında [bazıları] 12 kulaç genişliğinde büyük büyük bakır yuvarlak tekerlekler yapılmasını emretti ve sonra da bunları birleştirdi ve onları bir küre şekline getirdi, bu tekerleklerin üzerinde Farsça ve Arapça çeşitli kelimeler ve gök cisimleri işlenmişti.

Öyle ki Sultan'ın sarayından ve avlusundan bakınca bu yeni yapılmış kuleyi görmek mümkündü. Sultan, âdeti üzere odacılarıyla birlikte tekneye binip denizin karşı tarafına geçti, orada da ata binip rasathaneye geldi. Astroloğu göğze bakıp bir şeyler çizerken gördü. Sordu ona:

- *Yakın tarihte olacak önemli bir şeyler görmedin mi daha söyle bana.* O da cevap verdi:

- *Yüce Yaradan, senin bir gününü bin gün edecek hükümdarım, sultanım. Başına hiçbir şer gelmeyecek, tek gördüğüm hayır ve saadettir.* Sultan tekrar sordu:

- *Peki ne gördün sen? Bana anlat da senin ilmini ve sanatını öğrenelim.* O da cevap verdi:

- *Ömrün uzun olsun, benim azim ve meşhur hükümdarım, sultanım. Senin en baş kulun, meşum bir ölümle hayatını yitirecek.* Sultan sordu:

- *Konstantinopolis'te mi Mısır'da mı yoksa bir başka devlette mi?* O da cevap verdi:

¹² adyamalgan

- *O şimdi senin yanında duran biridir ve o teknede oturanın da ölümü meşum olacak.*

O günü bekledi Sultan, şunu düşünüp durdu: “O astroloğun dedikleri ya olur ise hangi vezir ölür acaba?” O bunları düşünürken gelen bir havadis, Mehmet Paşa’nın, başvezirin, delinin biri yahut aciz bir Kozak tarafından öldürüldüğü hakkındaydı. Sultan, [katilin] getirilmesini ve veziri niye öldürdüğünün sorulmasını emretti. O da cevap verdi:

- *O benim biricik geçim kaynağımı benden alıp başkasına verdi diye öldürdüm onu. Deliymiş gibi davrandım ve ondan sadaka istemek için yanaşım. Arzuhal esnasında kağıda sardığım bıçağımı ona kakmam suretiyle onu öldürüp, mağduriyetimin büyük bir memnuniyetle intikamını aldım.*

Sultan, bu katil delinin atlara bağlanıp Çargrad’da dolandırılmasını, ölünce de [meydanda] kancaya takılıp asılmasını emretti.

Sonrasında Sultan, düşününce pek şaşırıp o astrolog ve onun mahareti hakkında çokça düşünmeye başladı. Asya tarafında, Karadeniz’e giden [yol] üzerinde kalan, tek başına duran o rasathaneden çıkıp deniz üzerinden tekrar yola düştü, teknenin o astroloğun ve rasathanenin bulunduğu kıyıya yanaşmasını emretti. Oraya vardı ve [astroloğun] yanına gelmesini emretti. O da indi aşağı fakat garip bir yüz ifadesiyle. Sultan dedi ki:

- *Söylediğin sözün hakikat olduğunu ne yazık ki öğrendim. Söyle şimdi bana, tehlike arz eden bir şeyler daha gördün mü? O da cevap verdi:*

- *Sultan hazretleri, sağlığınız daim olsun, size dair her şey hayırdır hiçbir şer yoktur.*

Sultan ise onun tir tir titrediğini görüp, hiddetle şunu dedi:

- *Olacak olan hayır mı yoksa acı mıdır, de bana Mustaeddin!*

- *Öyleyle sultanım hükümdarım, hiddetine ve benim canıma mukayyet olasin zira ben ki senin kulun olarak gördüğümü söylemekle mükellefim.* Sultan da ona dedi ki:

- *Atalarımın ve babamın üzerine yemin ederim ki başına hiçbir şey gelmeyecek, korkmadan anlatasın bana.* Astrolog da ona dedi ki:

- *Düşmanlarının elinden çok sayıda Müslümanın ki bunlar senin büyük bir ordundadırlar, ölecekler.*

Bunu işittikten sonra Sultan, kederle oradan ayrıldı. 20 gün geçmedi ki, Fars diyarının başkenti Tebriz’de Osman Paşa, Farslara galebe çaldıktan az zaman sonra 80000 Türk katledildi. Osman Paşa ise sağ kalanlarla geri dönerken yolda kederden ve hastalıktan vefat etti. Bunu işitince Sultan, büyük bir kedere kapıldı ve kalbi artık astroloğa karşı soğudu ve uzunca bir müddet yanına varmadı onun.

Zaman sonra, bir kez daha astroloğu ziyaret etmeyi düşündü lakin onu yerinde bulamadı. Ve rasathanedara [(vertogradar)] ve hadım oğlanlarına, onun nereye gittiğini sordu. Onlar da bağlığa havalanmaya gittiğini söylediler. Onun aranmasını, onu bulmadan gelmemelerini emretti. Sabahleyin onu buldular ve onu Sultan’a getirdiklerinde büyük korku içerisindeydi. Onu karşısında gören Sultan, onu tatlı sözlerle yanına çağırıp dedi ki:

- *Korkmayasın, başına hiçbir şey gelmeyeceğine dair sana yemin verdim. Ne gördün, de hele bana.* Astrolog da yemin edip şöyle dedi:

- *Meşum hiçbir şey görmedim.* Bunun üzerine Sultan dedi ki:

- *Gökteki hareketlere dikkatle bakmanı senden rica ediyorum, bu devlet uzun müddet ayakta kalacak mıdır, halkım neyden ötürü mahvolup gidecektir söyle bana.* O da ona yemin edip şöyle dedi:

- *Sultanım hükümdarım, madem buyruk verdin söyleyeyim* dedi ve oradan ayrıldı.

Daha fazla sabredemeyen Sultan, üçüncü gün tekrar rasathaneye gitti, istikbal hakkında astraloğa ısrarla sual etti fakat o uzunca bir müddet, yemin almış olmasına rağmen basitçe dahi olacakları söylemekten imtina etti. Sonra şöyle dedi:

- *Sultanım hükümdarım, Yüce Yaradan senin her bir gününü bin gün yapsın, ömrünü çoğaltsın, sağlığın daim olsun! Almak istediğin hiçbir yer kalmayana değin bu alemde yaşayacaksın, bütün düşmanlarını galebe çalacaksın, hiçbir halk sana ve devletine zarar getiremeyecek, kimse seni galebe çalamayacak, gece yarısı gökteki tekerin yükseldiği tarafta birbirlerine komşu olan bağdaşık bir halk ile barışı koruyup ateşkesi sürdürdüğün müddetçe. Bu halk, atalarından beridir cesur ve meşhurdur fakat bugün savaşa karşı pek üşengeç ve gönlü yoktur. Lakin bu halk pek bahtiyardır, bu yüzden onlarla dövüşmeyesin, eğer ki devletin huzurunu korumak istiyorsan. Aksi takdirde onlar, hızlıca yanı başlarındaki, gece yarısının doğusunda yaşayan halkın insanlarıyla birleşirler ve o zaman hiçbir zorlukla karşılaşmazsın bu devleti ele geçirebilirler.*

Bunun ardından Sultan, onun yanından uzaklaştı ve paşalarını ve ayrıca baştaki din adamıyla birlikte başkaca alimleri yanına çağırdı. İstikbal hakkında tüm bu olacıklara ve olan olayları bir bir anlattı ve devletin bekası hakkında ne bilirler ne düşünürler sordu onlara. Bir hikâye uydurdular ve peygamberleri Muhammed'in Kuran'ından tefsirler yaptılar ve bu devletin 1000 seneyi göreceğini gösterdiler, bu devletin sonunu ve nihai çöküşünü ise 1591 senesine düşürdüler. Bu esnada Türk Sultanı, Grek Beylerbeyini ordusuyla Snyatin'e yeni göndermişti ki Yaradan nasip ederse bu ve başka olaylar Latin yazısında teferruatlıca anılacaktır.

Bu astraloğun hikayesini bitirirken size şunu diyeyim ki Müslümanlık hizibinden o Muhammedî âlimler Sultan'a, o Fars'ın vakıf olduğu ilmin şeytanî olduğunu gösterip dediler ki: *“Ey Sultan, eğer sen bu adamı katlettirmez isen o zaman onun dediklerinin hepsi vaki olabilir. Lakin onu katlettirirsen o zaman onun dediklerinin bir hükmü kalmayacaktır ve bu devlet hiçbir zarar görmeyecektir.”*

O zaman Sultan, kapıkullarının ağasını çağırıp, birkaç kişiyle Astrolog Mustaeddin'i tutmalarını, bağlayıp denize atmalarını emretti. Onlar da ivedilikle rasathaneye gidip vardıklarında, [astroloğu kapıda] karşılarında gülen bir yüzle buldular ve o dedi ki:

- *Selam olsun efendiler, takdirullah yani ilahi hüküm yahut alın yazısına kimse karşı koyamaz. Denizdeki balıklar benim bedenimi yiyecekler, bağdaşık halk ise yakında tepenizde tahakküm kuracak.*

Bu lafının ardından onu tutup, Galata ile Konstantinopolis arasındaki denize attılar, o da orada boğuldu. Bu meşhur astrolog, sonunu öyle karşıladı. Sultan, onun

rasathanesinin ve kulesinin ve tüm âletlerinin yakılıp yıkılmasını emretti ki o [bina] bugün hâlâ metruk halde durmaktadır.

Kaynakça

- Malek E. (1970). Povest ob Astrologe Mustaeddine neizuçennny pamyatnik perevodnoy literaturı XVII v (iz istorii polsko-russkikh literaturnih svyazey). *TODRL Tom XXV*. Moskva-Leningrad. 242-258.
- Malek E. (2019). *Legenda ob astrologe Mustaeddine Kşıštofa Dzerjeka v drevnerusskom perevode i yeyo pozdeysıye obrabotki*. Warszawa.
- Tarkovskaya, M. D. K. (2006). Povest ob Astrologe Mustaeddine. *Biblitoteka literaturı Drevney Rusi Tom 15 XVII vek*. Pod red. D. S. Lihaçöv i dr. Sankt-Peterburg: Nauka. 151-157.
- Naimâ. (2025). *Günümüz Türkçesiyle Naimâ Tarihi I*. Günümüz Türkçesine aktaran, Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Yeditepe.
- Borisoviç, G. İ. (1984). *Osmanskaya imperiya i strani tsentralnoy, voctoçnoy i yugo-vostoçnoy Yevropı c XV-XVI vv. Glavniye tendentsii političeskih vzaimootnoşeniy*. Moskva: AN SSSR.
- Peçevi İbrahim Efendi. (2025). *Peçevi Tarihi*. Ankara: Panama.
- Kollektif (2019). *Perevodçiki i perevodi v Rossii kontsa XVI – načala XVIII stoletiya*. Otv. Red. Belyakov A.V. Guskov, A.G. (2019). *Liseytsev D.V. Şamin C.M*. Moskva: Institut rossiyskoy istorii RAN, 2019
- Kollektif (1951). *Poslaniya İvana Groznogo*. Podgotoviteli teksta D.S. Lihaçöv i Ya. S. Lur'ye. Perevod i kommentarii Ya. S. Lurye, pod redaktsii V. P. Adrianova-Perets. Moskva-Leningrad: AN SSSR.
- Solovyev S. M. (1879) *İstoriya Rossii s drevneyşih vremön. Kniga Vtoraya Tom VI-X*, Sankt Peterburg: Tovarişestvo obşestvennaya pol'za.

